

MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ
MİLLİ AZERBAJCAN
TARİHİ MÜZESİ
AZERBAJCAN NATIONAL
MUSEUM OF HISTORY

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
TÜRK EL SANATLARI ARAŞTIRMA
VE UYGULAMA MERKEZİ
SELÇUK UNIVERSITY
TURKISH HANDICRAFT
PRACTICE AND RESEARCH CENTER

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
AZERBAJCAN HALÇASI TÜRK VE
HALK TATBİKİ SANATI MÜZESİ
STATE MUSEUM OF
AZERBAJCAN CARPET
AND APPLIED ART

İSTANBUL HALI KİLİM
DERNEĞİ
İSTANBUL CARPET AND
RUG ASSOCIATION

Konya Selçuklu Halıları Anısına
"Letif KERİMOV ve Oğuz SAKARYA
Armağanı"

IV. ULUSLARARASI TÜRK EL DOKUMALARI (TEKSTİL) VE GELENEKLİ SANATLAR KONGRESİ/SANAT ETKİNLİKLERİ

IV. INTERNATIONAL TURKISH TEXTILE (HAND WOVENS) AND
TRADITIONAL ARTS CONGRESS/ART ACTIVITY CONGRESS

02-05.10. 2012-BAKÜ

Editör:
Ahmet AYTAÇ

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	I
Kongre Eş Başkanı ve Milli Tarih Müzesi Direktörü, İlimler Akademisi Wisse Prizidenti Akademik Naile VELİHANLI'nın Konuşması.....	IX
Kongre Genel Sekreteri Ahmet AYTAÇ'ın Konuşması.....	XI
Kongre Eş Başkanı ve S. Ü. Türk El Sanatları Arş. ve Uyg. Merkezi Başkanı Doç. Dr. Osman KUNDURACI'nın Konuşması	XV
Azerbaycan İlimler Akademisi I. Wisse Prizidenti Akademik Arif HƏŞİMOV'nın Konuşması.....	XVII
Medeniye Nazırı Adına Medeniyet ve Siyaset Şubesi Prizidenti Fikret BABAYEV'in Konuşması.....	XIX

AÇILIŞ OTURUMU

Kubra ALİYEVA, Azerbaycan Havsiz Halilarinin Teknik Dokuma Usulleri	3
Ahmet AYTAÇ, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Dokumalara Standart ve Kalite Getirmeyle Alakalı Bazı Belgelere Dair	9

I. OTURUM

Aysen SOYSALDI, Saraçlı Halı Heybeler	19
Mira MƏMMƏDXANOVA, Saxsi Məmulatlarda Ov Səhnələri və Onların Xalçalarda Analıqları	27
Öznur AYDIN, Gelenekten Geleceğe Döşemealtı Halıcılığı	35

II. OTURUM

Kubrahanım TEVFIKKIZI, Azərbaycanca Qobelen Sənəti.....	47
İradə Nizam qızı AVŞAROVA, Azərbaycan Arxeoloji Abidələrində Təsadüf Olunan Mifoloji Xüsusiyyətlər	55
Hüseyn ELMAS, Neslihan KIYAR, Ahmet DALKIRAN, Osmanlı'da Surname Ressamlığı	61
Mehmet KULAZ, Eylem GÜZEL, Tunceli İli El Sanatları Ürünlerinden Örnekler	69
Mehmet BÜYÜKÇANGA, 1987 Yılında Konyada İlk Açılan "Azerbaycan Halıcılık Sanatı" Sergisinin Yankıları.....	75

III. OTURUM

Didem ATİŞ ÖZHEKİM, Mehmet Ali EROĞLU, İvrindi Heybelerinin Teknik ve Desen Özellikleri	81
Ayşe Aslıhan ERGÜDER, Erzurum ve Kars Yöreleri Halılarının Malzeme, Yanış/Motif, Teknik ve Renk Açısından Azerbaycan Örnekleri ile Karşılaştırılması.....	89

Tural ŞİRİYEV , İslam Mədəniyyətində Toxuculuq Sənətinin Yeri və Rolu	95
Xədicə ƏSƏDOVA , Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində Qorunan Xalça Kolleksiyası	97
Dürdanə QƏDİROVA , Azərbaycan Xalçalarında Qədim Svastika Motivi.....	107

IV. OTURUM

Vüsalə MUSALI , Sadiq Bəy Sadiqi Təzkirəsinə Göre Orta Əsrlər Şərq Xəttatlığı.....	117
H. Feriha AKPINARLI , Şanlıurfa Kazazlık Örnekləri.....	125
F. Emel ERTÜRK , Türk Yazmacılık Sanatının Renk, Motif ve Kompozisyon Açısından İncelemesi.....	133
Aygün GULIYEVA , Misgərlik Azərbaycanın Qədim Əl Sənətidir	141

V. OTURUM

İsmail ÖZTÜRK , İplikte Kullanılan Ham Madde, Boyar Madde ve Desendeki Değişimin Türk Halı Ve Düz Dokumalarına Yansıması	149
Ahmet AYTAÇ , Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Maliyeden Müdevver" ve "İradeler" Fonunda Boyahanelerle Alakalı Belgelere Dair.....	157
ZEYNALOVA Məhfuzə Hacı qızı , Lətif Kərimovun İrsi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində	171

VI. OTURUM

Osman KUNDURACI , Muğla Yeşilyurt Dokumacılığı.....	179
Zahide KAYIŞOĞLU ŞAHİN , Kayseri Yöresi'nde Çarpana ve Kolan Dokumalar ve Günümüzdeki Durumu	187

VII. OTURUM

Sevil SADICKOVA , Azərbaycan Milli Geyiminin Bədii Obrazinin Təşəkkülündə İpəyin Yeri və Rolu	195
Nesrin KACAR , Gelenekselden Günümüze Modernize Bir Tasarım Örneği.....	203
Cemile TUNA , Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Yer Alan Dekoratif Tekstiller	211
Aidə Zahid qızı İSMAYILOVA , Səlcuq Dövrü Quş Təsvirli Şirli Qabların Bədii İşlənmə Texnikası	217

ORTA ƏSR TÜRK SILAHI OLAN YATAĞANLAR ÜZƏRİNDƏKİ XƏTT KOLLEKSİYASI

(MIEVIAL TURKISH WEAPONS WITH COLLECTION OF INSCRIPTIONS)

Həbibə (Mirpaşa qızı) ƏLİYEVƏ*

ABSTRACT

Among Azerbaijan and Osmans were established very close profitable economic, political and cultural ties in XV-XIX centuries.

It is well known that relationship among azerbaijani and osman gunsmith reached us in the forms of artwork samples which had been made by masters on special order for nobilities. One of this type of artwork is "yatagan" which is Ottoman knife or short sabre used from the mid-16th to late 19th centuries. The yatagan is distinguishable from other types of swords by various characteristics. The yatagan was extensively used in Ottoman Turkey and in areas under immediate Ottoman influence. The yatagans used by infantry soldiers were smaller and lighter than ordinary swords so as not to hinder them when carried at the waist on the march. It consisted of a single-edged blade with a marked forward curve and a hilt formed of two grip plaques attached through the tang, the end of the hilt being shaped like large ears curved forward. Occasionally blades were cut down from broadswords or cavalry swords, but in general the forward-curving single-edged blade was used. Verses in gold or silver are often laid along the blade. The swords of yatagan are frequently mentioned in historic books and documents, and confirm oral accounts of the town's history including data of its manufacture and being finest samples kept in world's museum which concern XVI century. Stored at the National Museum of History of Azerbaijan the collection of "yatagans" in the Fond of Weapons and Banners with Arabic inscription concern XVIII-XIX centuries. There are various types of yatagans with Arabic and Fars inscriptions. However, it is very valuable for us to research yatagans with turkic inscriptions in Arabic script. Therefore Russian and European scholars highlight Azerbaijan and Turkish cultural materials specimen which are artworks and reflected in book-clatologues and albums under name of "Iran". This is a joint of Azeri-Turkish culture, art and literature gives incorrect wrong information. And Turkish yatagans are examples of Turkish handcraft which is the artwork of Yatagan metalwork.

GİRİŞ

Metalişləmə sənətinin növü – tiyəsi poladdan hazırlanan yatağanların istehsalı

Tezis Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Silah və bayraqlar Fondunda saxlanan türk silahı sayılan yatağanların üzərindəki xətt nümunələrindən bəhs edir.

* Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin elmi işçisi, Bakı, ahebibe@gmail.com

Əsasən yaxınməsafəli döyüş silahı sayılan yatağanların istehsalı yazılı mənbələrdə, miniatürlərdə və dünya muzeylərindəki nümunələrdə də III əsrə aid olması iddiasındadır. Lakin, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Silah və Bayraqlar Fondunda qorunan yatağanların üzərindəki ərəb qrafikası ilə sənət kitabələr və istehsal tarixi XVIII-XIX əsrlərə aid olmasını təsdiqləyir. Müxtəlif tipli silahların üzərindəki yazıları araşdırarkən, əsasən onların üzərində ərəb və fars dilli kitabələr ilə rastlaşırıq. Lakin, yalnız yatağanların üzərindəki tədqiq olunan ərəb qrafikalı türk dilli kitabələr bizim üçün çox qiymətli dir. Ona görə ki, Rus və Avropa alimləri Azərbaycan və Türk maddi-mədəniyyət nümunələrini muzey və şəxsi kolleksiyalarının materiallarını əks edən kitab-kataloq və albomlarında "İran"ın sənət əsərləri kimi qeyd edirlər. Bu isə Azərbaycan-Türk ortaq mədəniyyətinə, incəsənətinə və ədəbiyyatına yanlış bir məlumat verir. Yatağanlar Türk əl sənəti olan bədii metalışləmənin bariz nümunələri sayılır.

XIV - XVIII əsr yatağanları: Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin silah kolleksiyası, kitablar, yazılı mənbələr, təsviri mənbələr əsasında

Tezisdə ərəb əlifbasının Azərbaycan və Türkyədə geniş formada yayılma dövrü və silahlar üzərində önəmli yer tutması təhlil olunur:

VII əsrin əvvəllərində İslam dinin Ərəbistan yarmadasından, Səndi, İrak, İran, Şimali Afrika, İspaniya, Hindistan, Anadolu (Türkiyə), Orta Asiya və Qafqazda yayılması ilə birlikdə ərəb yazısı da bu ölkələrdə geniş yayılma və bu xalqların mədəniyyətinə siraiş etmişdir /1/ (Kamaroff, 10:118).

VII-IX əsrlər Azərbaycan Ərəb Xilafəti tərkibinə daxil edilir və Azərbaycan-Türk xalqlarının İslamlaşma dönməsinə ortaq Türk dilini, mədəniyyətini, sənətini qoruyub saxlaya bilirlər. Sonrakı Böyük Selçuklular (XI-XIII əsrlər) Osmanlılar dönməsinə (XIV- XX əsrlər) oğuz-türk xalqlarının memarı, keramika, metalışləmə, qumaş və xalı sənətindəki geometrik, bitkisel qəski süsləmələrlə yanaşı kalliqrafik yazıların da eyni olması bizim bir Türk xalqına məxsus olmağımıza dəyərli sübutdur /2 (Azərbaycan Tarixi, 1996: 214-217, 405-459; Tərlov, Əfəndiyev, 1960:26, 38).

Hələ öncədən insanlar müəyyən fikir ifadə etmək və bir-birləri ilə əlaqə yaratmaq üçün rəsim yazısını yaratmış və yaza bilməmişlər. Bu yazı növü cəmiyyətin cansız əşyaların rəsmlərindən ibarət olub, hər hansı fakt və ya hadisə barədə məlumat verməyə xidmət etmişdir. Şəkil yazısının yaranması ilə də sənət problemləri başlamışdır. Kalliqrafiyanın meydana gəlməsindən sonra insanlar xətt və xəttatlıq (kalliqrafiya) vasitəsilə öz istək və duyğularını ifadə edə bilməmişlər /3/ (İbrahim, 2000: 18).

Əlbəttə, xətt bəşəriyyətin fikir əlaqəsinin əmələ gətirmək üçün yaratdığı şərti işarələr məcmusudur. Lakin kalliqrafiya bu işarələri daha gözəl və oxunaqlı etmək üçün meydana gəlmiş yazı qaydalarıdır /4/ (Darağacı, 1999: c. 208) . Beləliklə, hər bir xətt bir neçə xətt növündən ibarətdir. Zaman keçdikcə müqəddəs "Qurani-Kərim" in gözəl yazılması üçün xətt gət-gətə kamilləşmiş , xəttatlar öncə "kufi" xətti əsasında "nəsx" və "süls" xətlərini yaratmış və onun ardınca görkəmli sənətkarlar bu xəttləri gözəllik zinasına çatdırmaq üçün çalışmışlar. Orta əsrlərdə "süls" xəttindən əsasən məscid,

İlbe ve müppedas memarlıq abideleri ile yanaşı metal eşyalar üzərindəki kitabələrin yazısında da istifadə edirdilər. "Kuffi", "suls", "nasx", xətt növlərindən sonra "feliq"den ibarət olan, "nastaliq" xətt növü icad olunmuşdur. Ondan sonra digər sənətkarlar bu yolu davam etdirmiş və "nastaliq" xəttini yetkin gözəlliyinin son mərhələsinə gətirmişlər. "Nastaliq" xəttinin hərflərin nizamlı düzümü müdqiyyi-nəzərindən və sənətkarlıq baxımından özünəməxsus yeri vardır /5/.

(Məhməd və Hülya, 2005:32).

Digər İslam millətləri kimi Türklər də xəttatlıq sənətini daima qorumuşlardır. Osmanlı padşahlarının bu xüsusi yardımları nəticəsində bu sənət unudulmamazdır. Bəzilərinin tanınmış bir xəttat olmaları buna ağır bir sübutdur. İstər daş, keramika, şüşə, kağız, metal və s. materiallar üzərində gözəl yazı nümunələri Osmanlılar dövründə müəssisələrdə, emalatxanalarda eyni olduğu əhəmiyyəti daimi muhafizə etmişdir. Sarayda, orduda və hökumət məmurları, sənətkarları yetidirməyə məxsus olan və

Topqapı Sarayında olan Enderun Məktəbi bu tip müəssisələrdən biri idi.

Sarayın memarı, nakkəşi, rəssamı, kətib, xəttatı da Enderundan yetişirdi.

Böyük xəttatların bəziləri burada ustad sənətkar kimi yetişir və şagirdlərinə bu

sənətin inceliklərinin öyrətdilər /6/. (Ergin, 1939: 6-18). Bəlikiyə, Osmanlı

dövründə məşhur silahbaz ustalar bu xəttatlara müraciət edərək, istifadə və ya

mediyə etdikləri silahların üzərini bəzəmək və yazmaq üçün

gətirdilər. Bu baxımdan İslam ölkələri kimi Türkiyədə də döyüş və müdafiə

siyahılarının üzəri erab əlifbasının müxtəlif növ xətt nümunələri ilə bəzədilirdi

7/ (Silahlar, 2010:125-131). Tədqiq olunan dövrlərdə metalın bədii işlənməsi –

maxşanması da dövrün inkişaf səviyyəsi ilə ayaaqlaşmışdır. Bununla yanaşı

dövlər ilə erab əlifbasının bütün xətt növlərindən xəttatlar zaman-zaman

istifadə edərək eşyanın həm baxımlığını, həm də qiymətini artırma bilmişlər. Bu

qəzetlərin elmi və fəlsəfi cəhətdən dövr üçün əhəmiyyəti də var idi. Xəttatlar

nam "Qurani - Karim"dan ayələr, hədislər, atalar sözlərindən və dövrün şairlərinin

şerhlərindən yararlanaraq xalqın maariflənməsinə bir vasitə olaraq kömək

etmişdilər.

Cox zaman bu ayələrlə yanaşı həm də hədislərdən də yararlanan

xəttatlar yüksək bacarıqla silahbazların istəhsal etdiyi qılınclar üzərində erab

əlifbasının müxtəlif xətt nümunələrini həkk edərək sənətlərini nümayiş etdirə

bilirdilər /8/ (Ügür, Derman, 1992: 38). Bu hədislərdən ən məşhurları isə

bunlardır ki, Türkiyənin Əsgəri Muzeyində qorunan silahlar üzərində suls xəttinə

həkk olunmuşdur /9/. (Təkelli, 2001:30, 36,38,56) :
 و اعلم ان الجنة تحت ظل الشجرة
 "Biliniz ki, cənnət qılıncların kölgəsi altındadır".
 Bəlikiyə, bütün növ materiallardan ibarət olan maddi-mədəniyyət

abidələrinin üzərindəki yazıların arasıdırilib oxunması nəticəsində biza məlum

olur ki, XI əsrdən XIV əsrə qədər "kuffi" xətt növü, XIV əsrdən XVI əsrə qədər

"suls", "nasx" xətt növü, XIV əsrdən sonrakı dövrlərdə "nastaliq" xətti növü

ustad xəttatlar tərəfindən geniş istifadə olunmuşdur /10/ (Nəmət, 2011: 141).

XV-XVIII əsrlərdə bədii-təbiiq sənətin yüksək inkişaf yolunda olan

sənələrdən biri də metal işləmə sənəti idi. Metaldan çox genişli məişət və

reserüfat avadanlığı, silahlar (döyüş, müdafiə və odlu) və bədii sənət

nümunələri Türkyədə olduğu kimi /11/ (Миллер, 1958: 167-178), Azərbaycanda Təbriz, Gəncə, Naхçıvan, Şamaxı, Bakı metal işi sənətkarlıq mərkəzlərində hazırlanırdı /12/ (Гейдаров. 1967:198; İbrahimov, 1988: 31; İbrahimov, 1995: 88).

Qeyd etmək lazımdır ki, XV-XIX əsrlərdə Azərbaycan ilə Osmanlıların çox yaxın iqtisadi-siyasi, mədəni əlaqələri olmuşdur /13/ (Azərbaycan Tarixi, 1996:352). Bu əlaqələr azərbaycanlı və osmanlı sənətkarlarının yüksək təbəqəli nümayəndələrinin adına hazırlanmış sənət nümunələrindən də bəzə bəllidir. Hələ, XV əsrdə məşhur Şirvan ustaları tərəfindən Osmanlı padşahı Sultan Bayezid üçün hazırlanmış bürünc üsturlabdır. Üzərindəki kitabədə "Sabit və səyyarə ulduzlarının uzaqlığı və yaxınlığı müşahidə ilə asanlıqla bilər, əgər əzəmətli Sultan Bayezidin nəzəri olsa. Elmi və əməli Şükrüallah Müxlis Şirvani, sənə 891/1486-cı il.)" Üsturlab hazırda Amerikada Haramin şəxsi kolleksiyasında saxlanmaqdadır /14/. (Əfəndi, 1976:28).

Əvvəlki dövrlərə nisbətən, Osmanlı dövründə istehsal olunan silahlərin üzəri qiymətli daş-qaşla, zərif həndəsi və nəbati ornamentlərlə yanaşı həmçinin, kitabələrlə zəngin formada bəzədilirdi. Əsasən, yüksək təbəqəli dövlət xadimləri üçün mahir ustalara sifariş olunan belə zəngin döyüş və müdafiə silahları hədiyyə və ya üst paltarının üzərinə asmaq üçün hazırlanırdı. Buna Topqapı Sarayı Muzeyinin Xəzinə Silahları zalındakı nümayiş olunan nefe formada olan qılınclar, xəncərlər, ox və yay topbaları, yatağanlar, dəbilqələr, zirehli paltarlar, qolçaqlar, qalxanlar, topuzlar, tapançalar, qala tufəngləri və s. müxtəlif silah növləri sübutdur. Qiymətli daşlarla bəzədilmiş bu əsərlər içərisində ən önə çıxanlar bunlardır: Yavuz Sultan Səlimin (1508-1520) kitabəli xəncəri, Kanuni Sultan Süleymanın (1520-1566) Ömetalışləmənin ən gözəl nümunələrindən biri sayılan kitabəli və usta imzalı yatağanı və s /15/ (Hazine Silahları, 2010: 147,149).

Türkiyənin İstanbuldakı Topqapı Sarayı, Əsgəri Muzeyi, Kayseridəki Etnoqrafiya Muzeyi və digər muzeylərində qorunan silah nümunələri kimi, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Silah və bayraqlar Fondunun silah kolleksiyasında da daha çox əyritiyəli qılınclar ilə rastlaşmaq mümkündür. Düztüyəli qılınclarla müqaisədə əyritiyəli qılınc fərqlərinin coxsayı olması onların daha çox geniş yayılmasından xəbər verir. Bu isə onların yüngül çəkili olması, həm çevik yaxınməsafəli döyüş aparmaq qabiliyyəti, həm də düşməni güclü zərbələr vurmaq iqtidarında olması ilə izah olunur. Belə əyritiyəli qılınclarla yatağanlar da daxil edilir /16/ (Əhmədov və Cəfərova, 2005: 156).

Yatağanın ən qədim nümunələri XVI əsrin ikinci yarısından bəzə məlumdur. Belə ki, yatağan kəsici silah növü olan silahlar arasında forma və funksiyasına görə seçilir. XVII-XVIII əsrlərdə daha geniş formada yayılan və XIX əsrin əvvəllərinə qədər bu silah növündən Osmanlı Ordusundakı əsgərlər tərəfindən istifadəsi məlumdur. Yatağanı digər kəsici silahlardan ayıran cəhət onun ağız hissəsinin qövüsvari və sivri uclu olub həm kəsici, həm də dəlicə funksiyaya sahib olmasıdır. Digər qılıncların dəstəyinin formasından fərqlənən yatağanın dəstəyidir. Buynuz, fil dişi və ya gümüşdən hazırlanan dəstəyin baş hissəsi qulaq adı verilən simetrik iki paçaya ayrılmasıdır ki, belə tipli dəstəklərə "yəhər tipli dəstək" adı verilmişdir /17/ (Yartağan, 2008:3).

Bəzi yatağanların tiyələrinin üzəri gümüş, qızıl və daş-qaşlar ilə inkrustasiya olunmuş, qızıl suyu ilə nəbatı və həndəsi motiflər ilə yanaşı kallıqrafik yazılar ilə bəzədilmişdir. Adətən dekorativ haşiyələr içində olan yazılarda ərəb hərfləri ilə Türk dilində beytlər, Qurani-Kərimdən ayələr ilə yanaşı ustanın, sahibinin ismi və düzəlmə tarixi medalyon və tuğraya bənzər haşiyənin içərisində yer almaqdadır. "Yatağan" türk sözü olub, mənası istifadə olunmayan zaman qının içində bəldə yatağ vəziyyətində olmasındadır. Qınların üzəri əsasən dəridən, mahud parçadan, gümüş, qızıl və ya digər materiallar ilə döymə, çizmə, qabartma üsulu ilə nəbatı və həndəsi ornamentlər ilə bəzədilir /17/ (Yatağan, 2008 :3).

MATM SBF (Silah və Bayraqlar Fondu) bir neçə yatağan mühafizə olunur ki, bunlardan SBF. inv. 251, 258, 321, 322, 260 və 643 sayılı yatağanların forma və funksiyaları eynidir. Yalnız SBF. 321, 322 və 643 sayılı yatağanlar digər yatağanlardan zəngin dekorativ naxışları və həm də üzərindəki türk dilli kitabələrinə görə seçilir. Digər SBF. inv. 251,258, 260 sayılı fonda mühafizə olunan yatağanlar sadə formada hazırlanmışdır.

1. SBF inv. 643 sayılı (öl: üm. uzunluğu 69.5, dəstəyinin uzunluğu 15, tiyənin uzunluğu 54.5 x eni 03 sm.) yatağanın dəstəyi yəhər tipli olub fil sümüyündən hazırlanmış və qalın təbəqəli poladdan sivri uclu əyritiyəyə bənd edilmişdir. Tiyəyə bənd olan hissəsinin üzərində əlvan rəngli metaldan üzəri qaşlarla bəzədilmiş çox nəfis formada küknar ağacının yarpağına bənzər formada nəbatı naxışlı metal lövhə hər iki tərəfdən dəstəyə bənd olunmuşdur. Tiyənin birinci tərəfində tuğraya (Tuğra- Xəlifənin özünə məxsus nişan (əlamət) kallıqrafik yazılmış tərzdir. Onun adı və titulu saxlanması (fəxri adı) hansı ki, fərmanın əvvəlini qoymaqla yazmaq) bənzər haşiyənin içində döymə üsulu ilə silahın düzəlmə tarixi və ustanın, sahibinin ismi nəsx xətt ilə ərəb dilində həkk olunmuşdur:

سنة ١٢٠٥

عمل نوجان حبيبي

صاحب ملا احمد

Tərcüməsi: ili 1205/ 1790-91/ Növcan Həbibinin işi / Sahibi Molla Əhməd .

Tuğradan sonra iki bir-birinə birləşmiş dekorativ haşiyənin kənarları nəbatı naxışlar yatağanın ucuna yaxın məsafəyə qədər davam edərək ay və ulduz təsviri ilə sona yetən naxışlanma usta tərəfindən yüksək səviyyədə işlənmişdir. Haşiyənin içərisi iki hissəyə ayrılaraq aşağı və yuxarı hissəsində çizmə üsulu ilə ərəb əlifbası ilə türk dilində dörd misra şeir həkk olunmuşdur:

بر زمان دیوانه کونلوم صویلہ شور

دیاریله شحدي یاردن حسرة قلونرن

سویلہ شور اغیاریلہ بیحق

الله کړک در د یلنده زکر سبحان

Tərcüməsi :

Bir zaman divane könlüm söyleşür

Deyiyar ile şimdi yardan hasret döndün

Söyleşür ağyar ile bihəqq
Allah gerekdir dilinde zikri subhan
Türkcə beyitin mənası Azərbaycan dilində belədir:
Bir zaman divanə könlüm dedi
Dedi yar ilə idin, indi onun həsrətindəsen
Düşmən də yəqin deyir ki,
Allahı zikr etmək insana gərəkdir.

Yatağanın tiyəsinin digər tərəfi isə ucuna qədər olan sahə çox zəif mürekkəb nəbatı və hündəsi ornamentlərlə zəngin formada bəzədilmişdir. Tiyənin üzərindəki tarixindən məlum olur ki, yatağan XVIII əsrə aiddir. Burada qeyd etmək lazımdır ki, SBF. inv. 643 sayılı zəngin formada bəzədilmiş və dini-fəlsəfi kəlamı insan oğluna catdiran kitabəli yatağan Qarabağ xanlığına məxsusudur (fotoqraf, 1/2).

2. SBF inv. 321. Digər kitabəli 321 sayılı yatağan (öl.: ümumi uzunluğu 66 sm., tiyəsinin uzunluğu 41 sm., eni 03. 8 sm.) forması tam 643 sayılı yatağana bənzərsə də, lakin poladdan hazırlanmış sivri uclu tiyəsinin üzərində nəsx xətt ilə ərəb dilində kitabə gümüş materialından inkrustasiya olunmuşdur:

عمل الحاج إبراهيم

Kitabənin tərcüməsi: Hac İbrahimin işi

Bu kitabədən sonra inkrustasiya ilə işlənmiş tuğranın içində sahibinin ismi nəsx xətt ilə ərəb dilində xətimkarlıqla həkk olunmuşdur:

صاحب الحاج علي

Kitabənin tərcüməsi: Sahibi Hac Əli

Tiyə və dəstəyin birləşdiyi hissədə əlvan sarı rəngli palıd yarpağına bənzər formada kəsilmiş metal lövhənin üzərini döymə üsulu ilə incə nazik naxışlar ilə bəzəmiş və bu lövhəni mahir sənətkar yatağanın üzərinə bənzər edərək silahın ümumi kompozisiyasını daha da zənginləşdirməyi bacarmışdır (fotoqraf, 3).

Tiyənin digər tərəfində isə ustad sənətkar əlvan rəngli metal ilə inkrustasiyadan yararlanaraq, səkkizguşəli hündəsi ornametin hər iki tərəfinə küknar ağacının yarpağına bənzər naxışlar salmışdır. Yatağanın dəstəyi (öl.: uz. 15 sm, diametri 03.5 sm.) tünd qəhvəyi rəngli buynuzdan cilalanaraq yatağanın formasında hazırlanmışdır. Yatağanın qını (öl.: uz. 56.5 sm, eni 05 sm.) nazik təbəqəli taxtadan hazırlanmış və üzərinə qara rəngli dəri memulatından üz çəkilmişdir. Qının uc və baş hissəsinə naxışsız sarı rəngli metal lövhə bənzər olunmuşdur. Qeyd etdiyimiz yatağan XVII əsrə aiddir.

3. SBF inv. 322. Bəhs etdiyimiz Silah və Bayraqlar fondunda 322 sayılı yatağanın üzərindəki nəfis formada qızılı suyu ilə işlənmiş silsilə hündəsi və nəbatı təsvirlər ilə yanaşı bu ornametlərin içinə yerləşdirilmiş kitabələr də bizim diqqətimizi özünə cəlb etdi. Yatağanın (öl.: ümumi uz.72 sm., tiyənin uz.57 sm., eni 03 sm) tiyəsi nazik təbəqəli poladdan sivri formada hazırlanmışdır. Tiyənin I tərəfindəki kompozisiyada sintez olunmuş nəbatı və hündəsi naxışların fonunda kiçik həcmli medalyonda ərəb dilində kaligrafik yazı ilə ustanın və sahibini ismi qızılı su ilə həkk olunmuşdur:

عمل و صاحبه حاج حسن علي

Kitabənin tərcüməsi: Onun sahibi və işi Hac Həsən Əli

Tiyənin üzərindəki zəncirvari ornamentdə mərkəzdəki dairənin içində qızılı suyu ilə ərəb dilində kitabə və tarix yazılmışdır:

ما شاء الله سنة ١٢٣٠

Kitabənin tərcüməsi: Allah istəsə/ ili 1230 = miladi 1815 –ci il.

Dairənin kənarlarında dörd hissəyə bölünən sahədə isə kalligrafik yazı qızılı suyu ilə sağ və sol tərəfində zəncirvari dördguşəli həndəsi təsvirlərin içərisində ərəb dilində Allaha müraciət yazılmışdır:

يا رافع الدرجات

يا قاضي الحاجات

Kitabənin tərcüməsi: "Ey dərəcələri qaldıran", "Ey çətinlikləri açan hak". Digər tərəfdəki nəbatı naxışlar təkrarlanır və bu naxışları tağın içində çox gözəl formada canlandıran sənətkar kənarlarını həndəsi naxışları ilə haşiyələmişdir. Haşiyənin yuxarı və aşağı hissəsində iki misralıq ərəb əlifbası ilə türk dilində süls xətt ilə şeir yazılmışdır. Xəttat qızılı su maddəsindən yararlanaraq kitabəni naxışlar ilə bəhəm zənginləşdirməyi bacarmışdır:

الهي ديلرسان كديم يا رب كشاد ايله

بو بجاق صاحبين يا رب يكي جهانده شاد ايله

Kitabənin tərcüməsi: "İlahi dilərsən gedim ya rəbb (Allah) guşad ilə

Bu bıçaq sahibin iki cahanda (yaşadığı bu dünya və axirətdə) şad elə".

Yəhər tipli yatağanın dəstəyi (öl.: uz. 15 sm, diametri 03x03 sm) qəhvəyi rəngli buynuzdan hazırlanmışdır. Buynuzun üzəri zərif dairəvi nöqtələr ilə əlvan metaldan inkrustasiya olunmuşdur. Yatağanın qını (öl.:58 sm, diametri 04.5 x 04.5 sm.) taxtadan hazırlanmış və üzərinə qara rəngli dəridən üz çəkilmişdir. Qının baş hissəsinə bənd olunan metal lövhənin kənarları zərif çizmə üsulu ilə naxışlanmışdır (fotoqraf, 4).

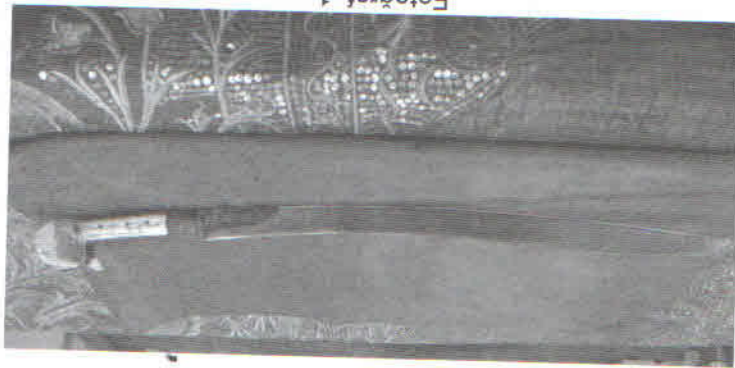
NƏTİCƏ

Söylənənləri nəzərə alaraq, aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar ki, ortağ türk-azəri xalqlarının dəyərli sənət nümunələri və möhtəşəm Osmanlı dövründə Azərbaycan ilə hər tərəfli əlaqələri vasitəsilə müxtəlif yollarla silah nümunələri mübadilə olunmuşdur. Azərbaycanın ərazilərində az formada yayılmış yatağanlar döyüş xarakterli silah növü sayılır. Yatağanların üzərindəki Osmanlı dövrünə aid həndəsi və nəbatı naxışlar, tuğra, ərəb əlifbası ilə olan türk dilində kitabələr tədqiq olunan yatağanları sırf türk tipinə məxsus olması faktını sübut edir. Muzeyin Silah və Bayraqlar Fondunda düz və əyriyətli qılınclar, xəncərlər və döyüş bıçaqlarına nisbətən XVI-XVIII. əsrlərə aid yatağanlar az saydadır.

XVI-XVIII. əsrlərdə Türk silah istehsalının inkişaf mərhələlərini öyrənmək üçün Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyindəki silah kolleksiyaları sırasında olan yatağanların üzərindəki xətt nümunələrini tədqiq etmək epigrafika elmi üçün çox dəyərlidir.

İSTİNADLAR

1. Linda Kamaroff . New York ve Los Angelesda Altın Harflar, İstanbul; Pülür sanat Antika Dergisi, sayı: 10
2. Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər).Bakı: Azərneşr, 1996; M.Tərlov, R.Əfəndiyev. Azərbaycan xalq sənəti. Bakı: Qizil Şərq, 1960.
3. Seyid İbrahim. Miletllərərası hat yarışması. İslam tarixi, sanat ve kùltür araştıрма mərkəzi (IRCICA) İstanbul, 2000.
4. Дарабади Г.А. Каллиграфия персидской письменности (на азербайджанском языке). Баку, АДУ нешрийяты, 1953.
5. Mehmet Rıhtım, Hülya Rıhtım . Klassik Türk sənəti (təzhib və xətt). Bakı: Qismət, 2005.
6. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul, C.1, 1939.
7. Silahlar. Topkapı Srarayı Müzesi (rehber). İstanbul:Teşvikiye, 2010
8. M.Uğur. Derman; Hat Sanatında Osmanlı Devri, İslam Kùltür Mirasında Hat sanatı, İstanbul: İRCİCA,1992.
9. Sadik Tekeli. Askeri Muze Hat Kolleksiyası. Askeri Müze ve Kùltür Sitesi Komutanlığı Harbiye – İstanbul; Ajans Tuncel A.Ş. 2001
10. M.S.Nemət. Azərbaycan epiqrafik abidələri toplusu (mis qablar, silahlar, bayraqlar üzərindəki ərəb-fars dilində olan kitabələr XVII-XIX əsrlər). VI cild, Bakı: Elm və təhsil, 2011.
11. Ю.А.Миллер. Художественное оформление холодного оружия Турции XVII-XVIII веков. Труды государственного Эрмитажа. М., Гос. Из-во "Искусство", Ленинград. 1958.
12. М.Х.Гейдаров. Ремесленное производство в городах Азербайджана в ХУП в. Баку: Наука, 1967; İbrahimov F.Ə. Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində metalışləmə sənəti (XI-XIII əsrlər). Bakı: Elm, 1988; İbrahimov F.Ə. Bakıda metalışləmə tarixi (IX-XVII əsrlər). Bakı:Elm, 1995.
13. Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər).Bakı: Azərneşr, 1996.
14. Rasim Əfəndi. Azərbaycan dekorativ – tətbiqi sənətləri. Bakı:İşiq, 1976
15. Hazine Silaları. Topkapı Srarayı Müzesi (rehber). İstanbul:Teşvikiye, 2010
16. Əhmədov S.Ə., Cəfərova E.B. Azərbaycanın orta əsr silahları (arxeoloji materiallar əsasında) Bakı: Elm, 2005. 156 s.
17. Yatağan (kataloq). Askeri Müze ve Kùltür Sitesi . Harbiye-İstanbul. 2008.

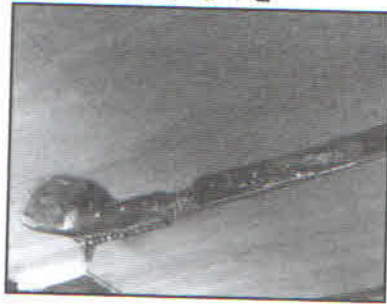
Fotoğraf, 1.

Fotoğraf, 2.

Fotoğraf, 3.

Fotoğraf, 4.

VIII. OTURUM

ƏHMƏDOV Səbuhi Əhməd oğlu , Orta Əsr Türk Dəbilqələrində Döyüş Maskaları	223
Həbibə (Mirpaşa qızı) ƏLİYEVƏ , Orta Əsr Türk Silahi Olan Yatağanlar Uzerindəki Xətt Kolleksiyası.....	229
Günəl BAĞIROVA , Təkəldüz Tikmə Sənəti	239

Esmira Rahim qızı VAHABOVA , İXX. Əsrin Ortaları–XX. Əsrin Əvvəllərində Şimali Azərbaycanda Zərgərlik Sənətinin İnkişaf Tarixinə Dair.....	245
---	-----

IX. OTURUM

Ela TAŞ , Hamza Acar Kolleksiyonundan Tuzluk Dokumalar	255
Ayşe Gamze ÖNGEN , Selçuklu Halılarında Yer Alan Sedeflerin, Tasarım Prensipleri Bağlamında Üstlendiği Ayırıcı Özellikler	263
Nardane YUSİFOVA , Mədəni Tariximizdəki Ornamentlərin Molekulyar Xüsusiyyətləri	269
RZAYEVA Səltənət Şahin qızı , Azərbaycan Xalçalarında İkibaşlı Zoomorf Rəmzlər və Onların Erkən Ənənəvi Təsvirləri.....	275
Mustafa GENÇ , Türk El Dokumalarında Yörük Yaşamının Etkileri.....	283
Gülzadə ABDULOVA , Xalq Sənətkarlığı Folklorunda.....	293

X. OTURUM

Sevinj VAHABOVA , Orta Əsr Azərbaycan Şəhərlərində Silah İstehsalı	303
Sevinc NƏSİROVA , Xalçalara Həkk Olunmuş Etnoqrafiya.....	309
Nasir Vaqif oğlu QULUZADƏ , Azərbaycanda Daşışləmə Sənətinin İnkişafı Tarixindən	317
Fatma KÜÇÜK , Geçmişdən Günümüze Çarpna Dokumaların Takıdaki Fonksiyonel Kullanımı.....	325

POSTER BİLDİRİLERİ

Esra Dürdane TUĞAN , XVI. - XVII. Yüzyıllar Arası Bursa Yöresi "Yastık Yüzleri"	335
Gülizar ÇELEBİLİK , Aydın Müzesinde Bulunan İşlemeli Uçurlar	341
M. Hülya ŞANES DOĞRU , Süleymaniye Kütüphanesi Sultanahmed-ı Kolleksiyonundaki Müşebbek Şemselerde Renk	347
Mine ÖZTÜRK, M. Sami ÖZTÜRK , Anadolu'da Seramik ve Çağdaş Türk Sanatında Gelişimi.....	355
Sibel ARIK, Nil SÜNNETÇİLER , Türk Kültüründe ve Tekstillerde "Elma Motifi"	361

Validə PAŞAYEVA, Azərbaycan Təkəlduz Tikmələrində İstifadə Edilən Bəzəmələr.....	365
KAPANIŞ PANELİ	373
KATALOG	381

KONGRE ONUR KURULU (CONGRESS HONORS BOARDS)

Ebulfes KARAYEV (Azerbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve Turizm Nazırı)
Prof. Dr. Mahmut KERİMOV (Milli İlimler Akademisi Prizidenti)
Prof. Dr. Hakkı GÖKBEL (Selçuk Üniversitesi Rektörü)

KONGRE EŞ BAŞKANLARI (PRESIDENT OF CONGRESS)

Prof. Dr. Naile VELİHANLI (Milli Azerbaycan Tarih Müzesi)
Prof. Dr. Roya TAGIYEVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Doç. Dr. Osman KUNDURACI (Selçuk Üniversitesi)

KONGRE GENEL SEKRETERİ (CONGRESS GENERAL SECRETARY)

Uz. Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi)

KONGRE BİLİM KURULU (SCIENTIFIC COUNCIL OF CONGRESS)

Prof. Dr. Naile VELİHANLI (AMEA Vitse-Prezidenti, Milli Azerbaycan Tarih Müzesi Direktörü)
Prof. Dr. Roya S. TAGHIYEVA (Azerbaycan Halısı ve Halk Tatbiki Sanatı Müzesi Direktörü)
Prof. Dr. H. Örcün BARIŞTA (Emekli)
Prof. Dr. Mustafa ARLI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Teymur BÜNYADOV (AMEA Arxeologiya ve Etnoqrafiya Institutu)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Emekli)
Prof. Dr. Evangilia VARELLA (Yunanistan, Aristotle Uni. of Thessaloniki)
Prof. Dr. Bekir DENİZ (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Nacer AYED (Tunus, Institut N. des Sciences App. et de Tech.)
Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Folklor Ens., Makedonya)
Prof. Dr. Nuran KAYABAŞI (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İlyas BABAYEV (Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan)
Prof. Dr. A. Saim ARITAN (Konya Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep KARADAĞ (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Rachid BENSLIMANE (Fas, Uni. Sidi Mohamed Ben Abdellah)
Prof. Dr. Gerhard HOUFBAUER (U.arası Poly Est. K., Avusturya)
Prof. Aydın UĞURLU (Emekli)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Emekli)
Prof. Şerife ATLIHAN (Marmara Üniversitesi)
Prof. Günay ATALAYER (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Feriha AKPINARLI (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Valide PAŞAYEVA (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman KUNDURACI (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Aysen SOYSALDI (Gazi Üniversitesi)
Doç. Didem ATİS ÖZHEKİM (Sakarya Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nuran SAY (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gülizar ÇELEBİLİK (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emine NAS (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Dilaram HAMREVA (Dil ve Ed. Ens., Özbekistan)

- Dr. Nermine TAĞIYEVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Dr. Ertekin SALAMZADE (AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu)
Dr. Elmira GYUL (Özbekistan)
Dr. Hatice ESEDOVA (Milli Güzəl Sanatlar Müzesi, Azerbaycan)
Dr. Nina Borisovna NEMCEVA (Özbekistan)
Dr. Irina PETROVICIU (Romanya, National Res. Ins. For Con. and R.)
Uz. Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi)
Heyran GULİYEVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Mustafa GENÇ (Sakarya Üniversitesi)
Alberto BORALEVI (İtalya)
Edric ONG (Malezya)
Banu ERBERGENOVA (Arkeoloji Ens., Kazakistan)
Araştırmacı Michael BISCHOF (Almanya)
- KONGRE DÜZENLEME KURULU (CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE)**
Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Hakan ÇİLOĞLU (Marmara Üniversitesi-İstanbul Halı Kilim Derneği)
Dr. Güلزade ABDULOVA (Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi)
Fahri EYUBOV (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Mira MEMMEDHANOVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Dr. Ferhad CABBAROV (Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi)
Hebibe ALİYEVA (Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi)
Aygün ABASOVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
Ayşegül KOYUNCU (Pamukkale Üniversitesi)
- SERGI KÜRATÖRÜ (EXHIBITION CURATOR)**
Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi-İstanbul Halı Kilim Derneği)
- SERGI DÜZENLEME VE JÜRİ KURULU (EXHIBITION ORGANIZING COMMITTEE AND THE JURY)**
Prof. Dr. Bünyamin ÖZGÜLTEKİN (Kemerburgaz Üniversitesi)
Prof. Dr. Melek GÖKAY (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin ELMAS (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz Nurhan ÖLMEZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Yüksel ŞAHİN (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. N. Rengin OYMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsa ELİRİ (Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet DALKIRAN (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ömer ZALMOĞLU (Akdeniz Üniversitesi)
Yrd. Doç. M. Hülya DOĞRU (Sakarya Üniversitesi)
Ahmet AYTAÇ (Selçuk Üniversitesi)
Roza SULTANOVA (Sanat Enstitüsü, Kazan-Rusya)
Mustafa GENÇ (Sakarya Üniversitesi-İstanbul Halı Kilim Derneği)
Mehfuz ZEYNALOVA (Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi)
Dr. Feride GULİYEVA (Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbiki Sanatı Devlet Müzesi)
* Alfiya İLYASOVA (Tataristan, Rusya)